

תכלת

יהדות של השראה

הרב ד"ר עידו פכטר

כשאנו נותנים אנו מתקשרים

עליי להודות: העיסוק במשכן, שעליו אנו מתחילים לקרוא בפרשת 'תרומה', מכניס אותי למבוכה. כי פולחן מקדשי, על כלל מרכיביו, נראה יותר פרקטיקה אלילית מאשר דבר הראוי לאמונה מונותיאיסטית. אינני מסוגל לדמיין כיום אדם כלשהו ששחיטת קרבן, זריקת דמו והעלאתו על המזבח, ייצרו אצלו חוויות רליגיוזיות. באותה מידה אני מתקשה לראות כיצד הקטרת קטורת או עריכת לחם פנים תחוללנה התרגשות דתית.

אנו גם יודעים שהמשכן איננו המצאה ייחודית של עם ישראל. מבנהו אינו רחוק ממקדשים אליליים שנבנו במצרים בתקופה העתיקה. מספיק לראות את מקדש אדפו מן המאה השנייה לפנה"ס כדי להיווכח בדמיון שבינו ובין המקדש. שניהם בעלי ארכיטקטורה זהה: האל שכן בחדר פנימי, והוא מוקף באולמות וחצרות, עם כלים ופסלים שונים, העשויים מזהב ומכסף.

לטובתנו, במקום כל אלו יש לנו היום תפילות וטקסטים. בתי כנסת אינם מצויירים בציורים אלא עטורים במילים. אין בהם כלי שחיטה אלא ספרים וחומשים. את התפילה יכול להוביל כל אדם שראוי לכך, בלא תלות כלשהי בייחוסו ומשפחתו. זו צורתה של אמונה מונותיאיסטית המתקשרת במילים ולא בטקסים. מה לכל זה ולפולחן המקדשי?

*

אבל זו לא רק התודעה הדתית העכשווית שמכניסה אותי למבוכה בכל הנוגע

למשכן אלא גם פסוקי התורה עצמם. הנה כי כן, רק לפני כמה פרקים, מיד לאחר עשרת הדברות, אמר אלוהים למשה את הדברים הבאים:

”אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לא תעשון אותי אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם... בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך.”

אלוהי ישראל איננו חלק מן הטבע אלא מעבר לו, הוא שוכן בשמים. אין לו דמות ולא תמונה, ועל כן אסור להגשים אותו בכל דרך שהיא. יש להרחיק ממנו צורות של זהב ושל כסף, וכן אין צורך ליחד לו מקום, שכן אלוהים שוכן בכל מקום שממנו קורא אליו האדם ושם מברך אותו. מאות שנים לאחר מכן ינסח עיקרון זה דוד המלך במזמור הידוע: ”קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת”. מקום המפגש עם אלוהים הוא לא בבנייני פאר אלא בלב האדם. הקורא לאלוהים באמת ימצא אותו קרוב אליו.

כיצד ניתן ליישב את הפסוקים הללו עם בקשת התרומה לזהב, כסף ונחושת, שמהם נבנה המשכן? כיצד תפיסה מונותיאיסטית, לפיה אלוהים איננו זקוק למקום, מסתדרת עם המשכן וכליו, הכרובים, ועבודת הקרבנות שבו?

*

רש"י היה אחד ממורי הנבוכים הראשונים בעניין זה. בפירושו לתורה הוא טוען: ”אין מוקדם ומאוחר בתורה. מעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים.”

הנה חבל ההצלה הראשון עבור נבוכים שכמוני. לפירושו של רש"י, הרעיון לבנות משכן עלה רק לאחר חטא העגל, בתגובה לחולשה שהפגינו בני ישראל באותה עת. במעשה העגל הוכיח העם שהוא אינו מסוגל לעבוד אל אבסטרקטי אלא זקוק לישות גשמית שאליה יכוון את מעשיו. על כן ציווה אלוהים לבנות משכן, כתחליף לעגל. המשכן הוא מענה שבדיעבד לא ציווי שמלכתחילה.

הרמב"ם העמיק לבסס תפיסה זו. גם טענתו היתה שמלאכת הקרבנות שבמשכן היתה תגובה לתפיסה האלילית שאליה הורגלו בני ישראל במצרים. ”אין אפשרות בטבע האדם שיעזוב את כל אשר הסכינ (=הורגל) אליו בבת-אחת”, קובע הרמב"ם. אי

אפשר להפוך את בני ישראל ברגע אחד מעובדי אלילים לעובדי ה'. לאדם בחירה חופשית ואלוהים לא מתערב בה. לכן ציווה אלוהים על עשיית המשכן ועל עבודת הקרבנות שבו. אל לנו להתכחש או להתבייש בכך שהמשכן נבנה כדוגמת מקדשים אליליים קדומים. אדרבה, בכוונה נעשה הדבר. אלוהים השתמש במבנים המוחשיים וגם ההכרתיים של בני ישראל באותו דור כדי לסגל אותם לעבודתו. הוא לקח את הכלים שאותם הכירו מעבודת האלילים והפנה אותם אליו: "ועשו לי מקדש". בכך ביקש להרגיל אותם בעבודתו עד שיטמיעו את אמונתם בו.

היה לי מאד נוח להחזיק בפירושיהם של רש"י ורמב"ם אילו היו מתיישבים היטב עם לשון המקרא. הרי גם אם נטען שאין מוקדם ומאוחר בתורה, סוף סוף פרשת תרומה נכתבה לפני חטא העגל ולא לאחריו, כך שאצל מי שקורא את התורה עולה הרושם שהמשכן תוכנן לבא מלכתחילה. נוסף לכך, כבר בשירת הים מדבר משה על המקדש העתידי שצפוי לקום: "תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך, מכוון לשבתך פעלת ה', מקדש ה' כוננו ידיך", וגם קרבנות (עולות וזבחים) זהו דבר שפגשנו כבר אצל אברהם, המאמין הראשון. לטעון אפוא שכל זה הוא דיעבד גמור, זהו טיעון שלא פשוט לאמרו.

*

אודה: תשובה טובה לשאלות שהעלנו אין בידי, אבל כיוון חשיבה אני מבקש לקבל מאישיות אחרת שהתקשתה בעניין הזה, הרבה לפני חכמי ימי הביניים. באופן מפתיע, מסתבר שהראשון שהיה נבוך בנוגע למקדש היה הראשון שבנה אותו.

עת חנך שלמה המלך את המקדש שבנה ברוב פאר והדר בירושלים, הוא נשא תפילה-נאום מרטיטי לב. את דבריו המרכזיים הוא פתח במילים הבאות:

"האמנם ישב אלוהים על הארץ? הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, אף כי הבית הזה אשר בניתי."

אלמלא הדבר היה כתוב קשה היה לדמינו. בונה המקדש הוא שתוהה על הצורך בקיומו. אבל זהו בדיוק המסר שמבקש שלמה להעביר: אלוהים אינו שוכן בארץ אלא בשמים. שמונה פעמים הוא חוזר על כך בדבריו: "ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים", "ואתה תשמע השמים", ועוד. שלמה חונך מקדש ארצי אך מזכיר שוב

שוב שהמבנה איננו מוקד עבור האלוהים אלא עבור האדם. זו יצירה אנושית שתכליתה אנושית - להוות מרכז עבור האדם המתפלל (אגב, קרבנות כלל לא מוזכרים לכל אורך תפילתו. שלמה עומד לפני המזבח, אך פורש כפיו של השמים ומתפלל. כנראה כבר אז הוא הבין שזו עבודת האלוהים הנעלה).

שלמה משנה לנו את המבט על המשכן. אין להתבונן עליו כאמצעי לאלוהים אלא ככלי לאדם. משמעותו אינה מטה-פיזית אלא אנתרופולוגית. תכליתו איננה תיאולוגית אלא אנושית. ועם התובנה הזו ניתן לחזור אל פרשת 'תרומה' ולנסות לתת לה פשר.

*

הפוך לשיטת רש"י ורמב"ם, הרמב"ן טוען שהמשכן לא היה תירוץ שבדיעבד אלא תכנון שמלכתחילה. המשכן נועד להמשיך את ההתגלות שהחלה במעמד הר סיני. כשם שאלוהים שכן על ההר ומשם התגלה לבני ישראל, כך תכלית המשכן היא להשרות את שכנינו בתוך מחנה ישראל ומשם להמשיך להתגלות למשה.

אבל דווקא טיעונו ממחיש את השוני שבין המקומות. בהר סיני עם ישראל לא עשה דבר כדי לזכות בהתגלות. ההפך מכך; הוא נדרש להימנע מעשייה. שלושה ימים קודם המעמד הוא נדרש לא לגשת אל אישה ולהימנע מכל טומאה. עם ראשית המעמד הוא הוזהר לבל ייגע בהר או יעלה אליו. ההתגלות בסיני היתה פסיבית מבחינת עם ישראל. היא היתה כרוכה בהמתנה וציפייה ולא בעשייה. כל שנדרש העם היה לא לפגוע בה.

הפוך מכך היה המשכן. כבר מהמהלכים הראשונים ביותר בבנייתו עם ישראל נדרש לאקטיביזם ויוזמה. זה החל בתרומות שהיה על העם לגייס ולהביא, עבור במינוי האנשים שיעסקו בבנייתו, וכלה בנדבות נשיאי השבטים, עליהן נקרא בפרשת נשא. המשכן כולו, מראשיתו ועד סופו, היתה תלוי במעשיו של העם. זה היה התנאי להשראת השכינה. ללא תרומה וללא נדבה השכינה לא היתה שורה.

כך אני מבקש להבין את הפסוק המרכזי של פרשת תרומה:

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם."

ההבטחה "ושכנתי בתוכם" איננו תוצר של קיום המקדש. קריאה שכזו היא קריאה

תיאולוגית, אשר מזמינה את הקושיות שבהן פתחנו. לדעתי, "ושכנתי בתוכם" הוא תוצר של ראש הפסוק: "ועשו". כשעם ישראל יעשה, השכינה תשרה. כשהוא יתן, אלוהים יבוא. בקריאה זו, המוקד איננו אלוהים כי אם האדם. הפעולה של בני ישראל היא שמשרה את שכנתו בתוכם, לא חפץ, מבנה, או ריטואל כזה או אחר.

*

וזהו סוד הדברים: אלוהים שוכן מרום ואינו יושב בארץ. על כן הוא זמין לכל אדם בכל מקום. אבל דווקא זמינות זו שוברת בצידה, שכן היא אינה דורשת דבר מאתנו כדי שנקבלה. היא מרחפת מעלינו אך לא חודרת אל עולמנו. כמו כל דבר שנמצא אתנו תמיד, הכוליות שלה מרוקנת את המשמעות שלה.

כדי שנוזכר להשראת שכינה בתוך המציאות הארצית עלינו לתת משהו מעצמנו. כי השראת שכינה משמעה הוא קשר אל הנשגב. וקשר פנימי דורש זמן ומאמץ. אין דרך אחרת לקנותו. על כן אמר אלוהים מבני ישראל שיתרמו ויתנדבו ויבנו מקדש בעצמם; לא עבורו כי אם עבורם. על כן קרא שלמה לכל באי עולם לבא להתפלל דווקא במקדש. לכן אנו באים עד היום להתפלל בבית הכנסת, למרות שאנו יכולים להתפלל בקלות בבית. כשאנו עושים אנו מתקשרים. כשאנו מתאמצים אנו יוצקים לדברים שבחינו משמעות.

אולי לכן התורה כה מאריכה בתיאור בניית המשכן. חמש פרשות שלמות היא מקדישה לכך בספר שמות ועוד פרקים ארוכים בספר ויקרא ובמדבר. הדגש מבחינתי איננו בתוצרים אלא בעצם העשייה. דיבורים על אלוהות אבסטרקטית אולי טובים להר סיני. כשהתגלות מגיעה מלמעלה, היא אכן יכולה להיות נטולת אלמנטים גשמיים. אבל כשאנו רוצים להמשיך את אותה התגלות אל חיי היומיום, בהליכה במדבר ובחיים הארציים בארץ ישראל, אנו זקוקים לשפה אחרת. אז צריך לדבר על עשייה ומאמץ והתכוונות. הפעילות האנושית – בין אם זה בקרבנות או בתפילה, במקדש או בבית הכנסת – היא שיוצקת משמעות מיוחדת לריטואל. רק כך שורה השכינה.

*

החיים המודרניים מחנכים אותנו הפוך. כיום, זמרים שרים על להיות "קלאס באפס מאמץ". כולם מחפשים קיצורי דרך להצלחה – אהבה ממבט ראשון, פרסום מהיר

בתכנית ריאליטי ואקזיט בגיל צעיר. אנו מחפשים את ההישגים הגבוהים ביותר בדרך המהירה ביותר. אבל שום דבר מכך לא יעניק לנו את התוכן שבאמת ימלא את חיינו, וזהו יחסים בינאישיים ומשמעות.

קרבה איננה נבנית בקיצורי דרך אלא בעשייה ומאמץ. כשאנו עושים יותר, אנו מתאמצים יותר. וכשאנו מתאמצים יותר אנו מביעים מחויבות גדולה יותר. ומחויבות יוצרת קשר, וקשר יוצק משמעות. הדברים המשמעותיים ביותר בחיינו הם אלו שהכי התאמצנו עבורם.

זהו הסוד של מלאכת המשכן והשראת השכינה בישראל. העיקרון הפנימי שלו הוא שמקודש. אלוהים לא זקוק למקום והמקדש איננו עושה פלאים. מה שמחולל את השראת השכינה הוא הנתינה והעשייה והעבודה של בני ישראל, כשעבודת אלילים היא הדרך ההפוכה מכך. כל מי שמבטיח אושר, משמעות או כל הישג רוחני אחר, בדרך מהירה, ללא עמל ומאמץ, הוא עובד אלילים, ויהא זה רב שהפך בן לילה מאדם פשוט למקובל נשגב או במאי הוליוודי שמצייר חיים מושלמים בעקבות התאהבות מהירה וסוחפת. אין משמעות ללא התקשרות. ואין התקשרות אמיתית ללא עבודה. זהו המסר שאני מוצא, חרף כל הקושי, בפרשיות המשכן. מבחינתי זהו לא שיעור בתיאולוגי. זוהי תורת האדם.